

Meer gewicht voor voorkeurstemmen op lokaal vlak: broodnodige of overbodige hervorming?

Inleiding

De vertegenwoordigende democratie is in verschillende West-Europese landen in crisis. Vertrouwen in politieke actoren zoals regeringen en parlementen is over het algemeen erg laag. Een belangrijke schuldige voor deze malaise zijn volgens velen de politieke partijen. Partijen spelen in democratieën een cruciale rol in het verbinden van burgers met de staat. Deze verbindingsfunctie wordt echter meer en meer in vraag gesteld omdat de zogenaamde ‘party on the ground’¹ (d.i. de partij als ledenorganisatie) meer en meer terrein verliest. Indicaties van deze terugval zijn ondermeer het dalend vertrouwen in partijen, een verminderde identificatie met partijen en een sterke achteruitgang in het aantal partijleden.² Of het vertrouwensniveau in regeringen echt lager is dan voorheen kan betwijfeld worden aan de hand van cijfergegevens over langere termijn. Niettemin zijn beleidsmakers overtuigd van een achteruitgang in vertrouwen en nemen ze deze door hen gepercipieerde trend als basis voor het nemen van een aantal maatregelen.³ Het wekt weinig verbazing dat vooral politieke partijen het doelwit zijn van hun acties.

Hoewel het lokale niveau inzake vertrouwen over het algemeen beter presteert dan andere beleidsniveaus, wordt de situatie op lokaal vlak door sommigen ook als problematisch ervaren. Als reactie zijn in heel wat West-Europese landen maatregelen genomen die het lokale politieke systeem hebben omgevormd van een model van lokale partijdemocratie naar een model van lokale burgerdemocratie.⁴ De verschuiving naar dit laatste model wordt gekenmerkt door de invoering van institutionele elementen die burgers meer macht geven in het besluitvormingsproces. Men gelooft dat door meer gewicht te geven aan individuele burgers en individuele politici (ten nadele van politieke partijen) de relatie tussen burgers en lokaal bestuur verbeterd kan worden.⁵ In een systeem van evenredige vertegenwoordiging is één van zulke maatregelen het versterken van het gewicht van de voorkeurstem zodat kiezers zelf de door hen geprefereerde politici kunnen selecteren, zelfs als deze geen goede plaats op de lijst hebben gekregen van de politieke partij. Het persoonlijker en meer open maken van het kiessysteem is een internationale trend, die door RAHAT EN SHEAFER als ‘institutional personalization’ benoemd wordt.⁶ Deze trend houdt het invoeren in van regels, mechanismen en instellingen die meer nadruk leggen op de individuele politicus en minder op politieke partijen. In België zijn tussen 1994 en 2006 verschillende keshervormingen doorgevoerd die erop gericht waren om de invloed van de lijstvolgorde zoals vastgelegd door de partij te verminderen. Er is dus met andere woorden een duidelijke verschuiving geweest van een systeem waar partijen beslissen wie verkozen wordt naar een systeem waar kiezers de mogelijkheid hebben om deze beslissing te maken. In dit

---

¹ P. MAIR, “Party organization: from civil society to the state”, in: R.S. KATZ & P. MAIR, (ed.), *How parties organize. Change and adaptation in party organizations in Western democracies*. London, Sage, 1994, 1-22.

² P. BIONDI, W. DEWACHTER, S. FIERS en B. WAUTERS, “Political Belgium 1980-2000: A Concise Statistical Overview”, *Res Publica* 2000, nr. 1, 152-162.

P. MAIR en I. VAN BIEZEN, “Party Membership in Twenty European Democracies, 1980-2000”, *Party Politics* 2001, nr. 1, 5-21.

³ S. VAN DE WALLE, S. VAN ROOSBROEK en G. BOUCKAERT, “Trust in the public sector: is there any evidence for a long-term decline?”, *International Review of Administrative Sciences* 2008, nr. 1, 47-64.

⁴ A. VETTER, “Citizens versus Parties: Explaining Institutional Change in German Local Government, 1989-2008”, *Local Government Studies* 2009, nr. 1, 125-142.

⁵ N. KERSTING, “Reforming local electoral systems in Europe”, in: H. REYNAERT, K. STEYVERS, P. DELWIT en J-B PILET (ed.) *Revolution or Renovation? Reforming local politics in Europe*, Brugge, Vanden Broele, 2005, 29-48.

⁶ G. RAHAT en T. SHEAFER, “The Personalizations of Politics: Israel 1949-2003”, *Political Communication* 2007, nr. 1, 65-80.

artikel zullen we onderzoeken hoe de kiezers omgegaan zijn met deze hervormingen. Maken ze optimaal gebruik van de mogelijkheid om zelf gemeenteraadsleden aan te duiden of zijn ze meer terughoudend en blijven ze liever een beroep doen op de politieke partijen? In welke gemeenten brengen kiezers vaker een voorkeurstem uit en in welke gemeenten hadden de hervormingen het meeste effect op het gebruik van de voorkeurstem?

Volgens MARSH is de belangrijkste aanmoediging om een voorkeurstem uit te brengen de verwachting dat dit soort stem de verdeling van de zetels zal beïnvloeden.⁷ Het is evenwel onduidelijk of het toegenomen gewicht van voorkeurstemmen een effect zal hebben in alle soorten gemeenten. Vooraleer we de concrete onderzoeksvragen uit de doeken doen, geven we eerst een kort overzicht van de beperkte internationale literatuur over voorkeurstemgedrag.

1. Voorkeurstemmen en kiessystemen

Kiessystemen zijn volgens de klassieke definitie van RAE regels ‘*which govern the processes by which electoral preferences are articulated as votes and by which these votes are translated into distributions of governmental authority (typically parliamentary seats) among the competing political parties*’.⁸ Deze omzetting van stemmen in zetels is verre van neutraal. De keuze voor een bepaald kiessysteem kan verregaande gevolgen hebben voor de concrete samenstelling van een gemeenteraad of een parlement. Drie basisvariabelen zijn belangrijk als we kiessystemen analyseren: de ‘ballot structure’, grootte van de kieskringen en de electorale formule (absoluut of relatief meerderheidssysteem, systeem van evenredige vertegenwoordiging, gemengde systemen).⁹

De ‘ballot structure’ omvat drie aspecten: het aantal stemmen dat een kiezer kan uitbrengen, het type informatie dat een kiezer kan geven (nominale, ordinale of numerieke keuze) en of een kiezer kan stemmen voor een partij, voor individuele kandidaten of voor beide.¹⁰ Dit artikel zal focussen op de voorkeurstem die een onderdeel vormt van de ‘ballot structure’. Systemen met voorkeurstemmen (dit zijn systemen met de mogelijkheid om voor kandidaten te stemmen) verschillen sterk tussen de verschillende landen die evenredige vertegenwoordiging gebruiken.¹¹ Het type kieslijst, een cruciale variabele in dit verband, verwijst naar het onderscheid tussen open en gesloten kieslijsten. Sommige systemen van evenredige vertegenwoordiging geven kiezers enkel de mogelijkheid om voor een partij te stemmen (dit zijn gesloten lijstsystemen), andere systemen geven hun kiezers dan weer de mogelijkheid om de lijstvolgorde te veranderen door een voorkeurstem te geven aan één of meer kandidaten van dezelfde partij (dit zijn open lijstsystemen). In de praktijk bestaan er ook heel wat gemengde systemen: voorkeurstemmen spelen een partiële rol in het bepalen van wie verkozen is, samen met andere factoren zoals de lijstvolgorde.¹² Sommige van deze gemengde systemen lijken meer op een open lijststelsel, andere dan weer meer op een gesloten lijststelsel. Of ze eerder gesitueerd kunnen worden als open of gesloten, hangt in België dat een zogenaamd flexibel lijststelsel hanteert af van het percentage kiezers dat een voorkeurstem uitbrengt.¹³ In flexibele lijstsystemen hebben kiezers de keuze tussen stemmen voor de partij of stemmen voor één of meer individuele kandidaten.

---

⁷ M. MARSH, “The voters decide? Preferential voting in European list systems”, *European Journal of Political Research* 1985, nr. 4, 365-378

⁸ D. RAE, *The political consequences of electoral laws*. New Haven, Yale University Press, 1967, 14.

⁹ D. RAE, o.c.; A. LIJPHART, *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-seven Democracies 1945-1990*. New York, Oxford University Press, 1994.

¹⁰ H. VAN DER KOLK, “Preferential voting in European local elections. Opportunities, use, justifications and explanations in Denmark, Germany, the Netherlands and Norway”, Paper presented at the ECPR General Conference, Marburg, 18-21 September 2003, 5-10

¹¹ H. VAN DER KOLK, o.c., 5-10

¹² L. KARVONEN, “Preferential voting: Incidence and Effects”, *International Political Science Review* 2004, nr. 2, 203-226.

¹³ M. MARSH, o.c.

Voor kandidaten bovenaan de lijst worden in zo'n systeem lijststemmen toegevoegd aan hun voorkeurstemmen waardoor hun kans om verkozen te worden stijgt. Wanneer het percentage voorkeurstemmen laag is, dan is het aantal over te dragen lijststemmen groot en dus zal de lijstvolgorde in grote mate bepalend zijn in het aanduiden van de verkozenen. In zo'n situatie lijkt dit flexibele lijstsysteem in de praktijk sterk op een gesloten lijstsysteem. Bij verkiezingen waar het percentage voorkeurstemmers hoog is daarentegen, is de voorraad lijststemmen beperkt en bijgevolg zal het systeem veeleer functioneren als een open lijstsysteem.¹⁴

Het percentage kiezers dat een voorkeurstem uitbrengt heeft dus een grote impact op wie verkozen wordt, maar ook op wie de sleutels in handen heeft in dit selectieproces: partijen of kiezers. Er kan daarbij opgemerkt worden dat voorkeurstemmen niet enkel kunnen bepalen wie er gemeenteraadslid wordt, maar ook een invloed hebben op de samenstelling van het schepencollege. Onderzoek heeft immers aangetoond dat voor 80 % van de lokale partijafdelingen in Vlaanderen het aantal voorkeurstemmen een belangrijk criterium is bij het toewijzen van lokale uitvoerende mandaten.¹⁵ Voorkeurstemmen spelen in die zin een belangrijke rol in tendensen naar een meer gepersonifieerde stijl van politiek doen.

Ondanks het belang van voorkeurstemmen voor het democratisch functioneren van (lokale) besturen, is de onderzoeks aandacht voor dit onderwerp tot op heden vrij beperkt gebleven, zeker in internationaal-comparatief opzicht.¹⁶ Voorkeurstemmen worden wel vaak (maar meestal zeer beknopt) beschreven in de internationale literatuur als onderdeel van het kiessysteem, maar het aantal studies dat voorkeurstemmen als apart onderzoeksobject neemt is zeer beperkt.¹⁷ Bovendien gaat de aandacht in deze studies vaak bijna uitsluitend naar de mogelijke effecten van dit systeem. Zo is onder meer het effect op regeringsstabiliteit, op factievorming binnen partijen, op campagnefinanciering, op parlementair gedrag en op de aanwezigheid van ondervertegenwoordigde groepen onderzocht.¹⁸ Een ander soort studies probeert dan weer om de systemen die gebruik maken van voorkeurstemmen te definiëren en te classificeren.¹⁹

In dit artikel zullen we de factoren bestuderen die het gebruik van de voorkeurstem stimuleren. Onderzoek naar de factoren die een invloed hebben op het gebruik van de voorkeurstem staat nog in zijn kinderschoenen.²⁰ Om deze leemte op te vullen ondernemen we een diepgaande studie naar het voorkeurstemgedrag in Vlaanderen waarbij een breed gamma aan verklarende factoren in de analyse kan opgenomen worden. De meest recente gemeenteraadsverkiezingen in Vlaanderen zijn deze van 2006, 2000 en 1994. De formele wettelijke impact van de voorkeurstem heeft tijdens deze periode ingrijpende wijzigingen ondergaan: in 1994 werd nog de volledige voorraad lijststemmen overgedragen in volgorde van de lijst; in 2000 werd deze voorraad eerst gehalveerd alvorens hij werd verdeeld en in 2006 werd nog slechts een derde van de voorraad lijststemmen overgedragen. De formele kracht van

---

¹⁴ B. WAUTERS, *De kracht van de voorkeurstem in stad en dorp. Een analyse bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 in Vlaanderen*. Leuven, Afdeling Politologie, 2000a.

¹⁵ J. ACKAERT, "De kiezers delen de kaarten uit, de partijen spelen er mee...", in: J. BUELENS en K. DESCHOUWER (ed.), *De Dorpsstraat is de Wetstraat niet*. Brussel, VUBPress, 1996, 49-74.

¹⁶ Het gebruik van de voorkeurstem in België daarentegen is vrij goed gedocumenteerd, zie bv. B. WAUTERS en K. WEEKERS, "Het gebruik van de voorkeurstem bij de federale parlementsverkiezingen van 10 juni 2007", *Res Publica* 2008, nr. 2, 49-88.

¹⁷ R. KATZ "Intraparty preference voting", in: B. GROFMAN en A. LIJPHART (ed.), *Electoral laws and their consequences*. New York, Agathon Press, 1986, 85-103 ; L. KARVONEN, *o.c.*

¹⁸ Zie onder meer: L. KARVONEN, *o.c.* ; R.E. MATLAND, "Enhancing women's political participation: legislative recruitment and electoral systems", in: J. BALLINGTON en A. KARAM (ed.), *Women in Parliament: beyond numbers*, Stockholm, IDEA, 2005, 93-111 ; T. ZITTEL en T. GSCHWEND, "Individualized Campaigns in Mixed-Member Systems. Candidates in the German Federal Elections 2005", *West European Politics* 2008, nr. 5, 978-1003.

¹⁹ M. MARSH, *o.c.* ; H. VAN DER KOLK, *o.c.*

²⁰ H. VAN DER KOLK, *o.c.*, 10-14

een voorkeurstem, en bijgevolg de aanmoediging om er één of meer uit te brengen, is aanzienlijk vergroot. Het is de bedoeling van dit artikel om de invloed na te gaan van deze institutionele veranderingen op het eigenlijke voorkeurstemgedrag. In welke gemeenten heeft de invoering van deze maatregelen geleid tot een verhoogd gebruik van de voorkeurstem? Daarvoor moet eerst in kaart gebracht worden in welke gemeenten er sowieso veel voorkeurstemmen uitgebracht worden. Onze werkwijze wordt verder toegelicht in de volgende paragraaf.

2. Onderzoeksvragen

Deze bijdrage steunt op een analyse op macroniveau. Concreet komt dit neer op een zoektocht naar de samenhang tussen kenmerken van gemeenten enerzijds en het gebruik van de voorkeurstem anderzijds. We opteerden ervoor om dit op een tweevoudige manier te doen. In de eerste plaats focussen we op de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 en zoeken we die kenmerken die het aandeel voorkeurstemmen op het niveau van de gemeente kan verklaren.²¹ De afhankelijke variabele is dan ook het percentage kiezers dat één of meer voorkeurstemmen uitbracht, uitgedrukt op het totaal aantal geldige stemmen per gemeente. In de tweede plaats schatten we de gevolgen van de gewijzigde kieswetgeving in door het verschil te maken tussen de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 (volledige overdracht van de lijststemmen) en 2006 (enkel een derde van de lijststemmen wordt overgedragen).²² Dit verschil vormt in de tweede analyse dan ook de afhankelijke variabele.

De onafhankelijke variabelen zijn in vier groepen gerubriceerd.

2.1 Socio-demografische kenmerken: leeftijd, sociale klasse en gender.

MARSH bestudeert het gebruik van de voorkeurstem met instrumenten ontleend aan theorieën omtrent politieke participatie.²³ De ‘resources theory’ vertrekt vanuit de redenering dat participatie steunt op de hulpbronnen of ‘resources’ waarover het individu beschikt.²⁴ Tot die hulpbronnen behoren onder andere het beschikbaar inkomen, onderwijsniveau, beschikbare tijd, maatschappelijk engagement en toegang tot politieke informatie. Bepaalde leden van een samenleving zijn daar beter mee uitgerust dan andere. In het algemeen kan uit verschillende studies worden afgeleid dat voor vrouwen, jongeren (of soms omgekeerd ouderen) en lagere sociaal-economische klassen deze hulpbronnen minder toegankelijk zijn waardoor ze bijgevolg minder politiek actief zijn. MARSH geeft dan ook aan dat deze groepen minder geneigd zullen zijn om een voorkeurstem uit te brengen.²⁵ Daarom nemen we die variabelen die systematisch worden geassocieerd met participatiegedrag (leeftijd, sociaal-economische status, geslacht) op in de analyse. Onderzoek schatte vroeger reeds het effect van deze achtergrondkenmerken op het niveau van het individu in. Zo vond VAN DER KOLK dat jongeren en

---

²¹ De cijfers over het gebruik van de voorkeurstem per gemeente voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2006 zijn ons overgemaakt door het Agentschap Binnenlands Bestuur. We zijn de administrateur-generaal Guido Decoster en afdelingshoofd Tom Doesselaere hiervoor zeer dankbaar. De gegevens voor 1994 komen uit B. WAUTERS, *o.c.*, 2000a.

De data voor de gemeentelijke karakteristieken zijn dan weer te vinden op de website lokale statistieken (<http://www.vlaanderen.be/svr>) en in het gemeentelijk zakboekje (Antwerpen: Kluwer).

²² Voor 2000 zijn inzake voorkeurstemmen enkel gegevens voor de provincie Vlaams-Brabant verzameld en beschikbaar: B. WAUTERS, *De halvering van de voorraad lijststemmen. Een eerste evaluatie van het effect van deze maatregel bij de gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober 2000 aan de hand van de resultaten in de provincie Vlaams-Brabant*. Leuven, Afdeling Politologie, 2000b.

²³ M. MARSH, *o.c.*

²⁴ S. VERBA, N.H. HIE en J-O KIM, *Participation and Political Equality. A Seven-nation Comparison*. Cambridge, Cambridge University Press, 1978.

²⁵ M. MARSH, *o.c.*

ouderen minder gebruik maken van de voorkeurstem dan mensen tussen de 30 en 50 jaar.²⁶ De conclusies over de invloed van geslacht vertonen echter een gemengd beeld: in Denemarken en Noorwegen drukken mannen meer dan vrouwen hun voorkeur uit via de voorkeurstem daar waar in Nederland net het omgekeerde wordt vastgesteld.²⁷ Dit onderzoek focust evenwel op het macroniveau en niet op analyses op het niveau van het individu zoals de hoger weergegeven voorbeelden. Zo hebben we in onze empirische analyse aandacht voor het aandeel vrouwen in de bevolking, de vertegenwoordiging van de verschillende leeftijdscategorieën, het aandeel sociale woningen en het aandeel langdurig werklozen in de gemeentelijke populatie. Dit betekent echter niet dat de hypothesen die we uit deze vaststellingen op individueel niveau afleiden per definitie onbruikbaar zijn voor een macroanalyse.

2.2 Politieke kenmerken: aantal partijen, ideologie van de partijen en deelname van lokale lijsten

Zoals gesteld biedt de voorkeurstem de kiezer een extra keuze aan bovenop de keuze tussen verschillende partijen. We veronderstellen binnen dit bestek dat wanneer de keuze tussen partijen beperkt is (omdat minder kandidatenlijsten worden ingediend) kiezers in grotere mate hun toevlucht zullen zoeken tot de voorkeurstem. Juist door gebruik te maken van de voorkeurstem kan de kiezer het gebrek aan alternatieven bij een beperkt aantal kandidatenlijsten compenseren om zijn wil kenbaar te maken.

M.b.t. de partij-ideologie geeft de literatuur doorgaans aan dat de voorkeurstem meer gebruikelijk is bij kiezers van centrum-rechtse partijen dan bij centrum-linkse partijen.²⁸ Toch is dit niet in elk land even aanwijsbaar.²⁹ Voorts kan ook verondersteld worden dat relatief nieuwe partijen en partijen die zich meer toeleggen op partijcampagnes dan op campagnes van individuele kandidaten (bv. groene en extreemrechtse partijen) minder kiezers aantrekken die gebruik maken van de voorkeurstem. Bijgevolg zullen in gemeenten waar dit type partijen een groot aandeel van het kiezerskorps aanspreken minder voorkeurstemmen worden uitgebracht.

Zeker op het lokale niveau is de aanwezigheid van lokale lijsten een belangrijke politieke variabele. Deze lokale lijsten vertegenwoordigen een zeer breed gamma van partijen die niet onder de koepel van een nationaal gestructureerde partij deelnemen aan de gemeenteraadsverkiezingen. Ondanks de grote diversiteit onder deze lijsten vertonen ze wel belangrijke gemeenschappelijke kenmerken: lokale lijsten zijn in regel minder gestructureerd, ideologisch minder duidelijk uitgesproken, meer gericht op louter lokale thema's en brengen lokale bekendheden (onder meer via het verenigingsleven) meer prominent in het gezichtsveld van de kiezer.³⁰ Hierdoor wordt dan ook verwacht dat lokale lijsten meer voorkeurstemmen aantrekken. Als gevolg hiervan lijkt het aannemelijk dat in die gemeenten waar lokale lijsten een belangrijk aandeel van de kiezersmarkt innemen ook meer voorkeurstemmen worden uitgebracht.

2.3 Sociaal kapitaal: aantal verenigingen

---

²⁶ H. VAN DER KOLK, *o.c.*, 17

²⁷ *Ibid.*

²⁸ R.C HESSING, "Bij voorkeur: een onderzoek naar het gebruik van voorkeurstemmen", *Acta Politica* 1985, nr. 2, 157-176. ; B. WAUTERS en K. WEEKERS, *o.c.*

²⁹ M. MARSH, *o.c.*

³⁰ K. STEYVERS, H. REYNAERT, K. DE CEUNINCK en T. VALCKE, "All politics is local, partisan or national? Local lists in Belgium", in: M. REISER en E. HOLTSMANN (ed.), *Farewell to the Party Model? Independent Local Lists in East and West European Countries*. Wiesbaden, VS Verlag, 2008, 169-194.

De literatuur maakt een onderscheid tussen de structurele en culturele component van sociaal kapitaal.³¹ Het verenigingsleven is een structureel element dat binnen deze uitermate relevant is. Vrijwilligersorganisaties die steunen op lidmaatschap worden beschouwd als een ‘democratieschool’ die sociale en civieke vaardigheden aanleert en vormt. Daarnaast vervullen deze organisaties een belangrijke rol in het rekruteren van kandidaten. We veronderstellen dat een bloeiend verenigingsleven het bewustzijn bij kiezers scherpt over de mogelijke impact van de voorkeurstem (politieke vorming) en dat kandidaten zelf dan ook grotere bekendheid verwerven bij een groter aandeel kiezers. Het verenigingsleven wordt hier gemeten door het aantal bestaande verenigingen in een gemeente. Deze keuze is ingegeven door zowel inhoudelijke als praktische overwegingen. In de eerste plaats fungeert deze variabele als een zeer goede indicator voor het beschikbare sociaal kapitaal aangezien vrijwilligersorganisaties de belangrijkste vorm zijn van horizontale interacties en wederkerigheid. Daarnaast is vrij recent (voor het eerst in de geschiedenis) statistisch materiaal over het aantal verenigingen in onze gemeenten beschikbaar.³² Deze gegevens hebben we dan ook opgenomen in onze empirische analyse.

2.4 Geografische kenmerken: inwonersaantal en bevolkingsdichtheid

Onderzoeken spreken elkaar tegen over de invloed van de verstedelijkingsgraad op het gebruik van de voorkeurstem.³³ In België is evenwel voor de gemeenteraadsverkiezingen een rechtlijnig verband aangetoond tussen de bevolkingsdichtheid en het aandeel uitgebrachte voorkeurstemmen: hoe meer verstedelijkt een gemeente is, hoe minder voorkeurstemmen worden geteld.³⁴ Als verklaring hiervoor wordt gewezen op het begrip ‘sociale afstand’. In (kleinere) landelijke gemeenten is de afstand tussen bestuurders en bestuurden kleiner dan in (grotere) steden waardoor kiezers in rurale gemeenten meer geneigd zijn om een voorkeurstem te geven aan lokaal zichtbare en aanspreekbare kandidaten.

3. Resultaten

3.1 Bivariate analyses voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2006.

We beginnen de empirische analyse voor Vlaanderen door een bivariaat verband te zoeken tussen het percentage voorkeurstemmen en een brede waaier aan kenmerken van gemeenten, die we kunnen catalogeren onder de verschillende noemers die aan bod zijn gekomen in de vorige paragraaf.

Met betrekking tot de socio-demografische karakteristieken, merken we dat gemeenten met een relatief oude bevolking en met een groot aandeel vrouwen onder de inwoners, ook die gemeenten zijn waar er relatief weinig voorkeurstemmen worden uitgebracht. Deze vaststelling ligt in de lijn met de genoemde “resource theory”. We moeten evenwel opmerken dat het aandeel jongeren in de populatie geen significant effect resorteert. Wat de socio-economische variabelen betreft is het beeld niet éénduidig. Enerzijds is er wel een significante correlatie tussen het aandeel sociale woningen en het percentage voorkeurstemmen, terwijl er anderzijds geen noemenswaardig verband is met het aandeel langdurig werklozen in een gemeente (niet in tabel).

---

³¹ R. PUTNAM, *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York, Simon & Schuster, 2000.

³² K. LAUWEREYSEN en J. COLPAERT., “De lokale afdelingen van de socio-culturele organisaties in kaart gebracht”, *Socius gegevens* 2004, nr. 3, 53-71.

³³ M. MARSH, *o.c.*

³⁴ B. WAUTERS, *o.c.*, 2000a.

Tabel 1: Bivariate verbanden tussen kenmerken gemeenten en percentage voorkeurstemmen in 2006 (op niveau van de gemeente) (N = 307) ³⁵

	Pearson correlatie	p
Socio-demografische variabelen		
Percentage 18-64-jarigen	.121*	0.033
Percentage -35-jarigen	.050	0.379
Percentage 65-plussers	-.150**	0.009
Percentage 80-plussers	-.151**	0.008
Percentage vrouwen	-.419**	0.000
Aandeel sociale huisvesting	-.140*	0.014
Politieke variabelen		
Aantal deelnemende partijen bij verkiezingen	-.444**	0.000
Percentage stemmen voor CD&V-N-VA	.056	0.327
Percentage stemmen voor Sp.a-Spirit	-.133*	0.020
Percentage stemmen voor OpenVLD	-.139*	0.015
Percentage stemmen voor Vlaams Belang	-.499**	0.000
Percentage stemmen voor Groen!	-.192**	0.001
Percentage stemmen voor lokale partijen	.230**	0.000
Sociaal kapitaal		
Aantal verenigingen per 1000 inwoners	.392**	0.000
Geografische variabelen		
Aantal inwoners	-.281**	0.000
Bevolkingsdichtheid	-.453**	0.000

* p < .05 ; ** p < .01

Vervolgens zijn er de variabelen omtrent de politieke situatie van de gemeenten en steden. De relatie tussen voorkeurstemgebruik en deze categorie van variabelen levert meestal significante verbanden op. Zo evolueert het gebruik van de voorkeurstem met het aantal deelnemende lijsten en de relatieve sterkte van specifieke politieke partijen. We noteren immers –zoals verwacht op grond van de literatuurstudie– een sterk negatief verband tussen het aandeel voorkeurstemmen en het aandeel kiezers voor Groen! en Vlaams Belang . Daarnaast stellen we ook een significante maar positieve correlatie vast met het aandeel stemmen voor lokale partijen. Dus hoe sterker het aandeel kiezers voor lokale partijen en hoe lager het aandeel kiezers voor Groen! en Vlaams Belang, hoe hoger het aandeel voorkeurstemmen.

³⁵ We deden de analyse op grond van de gegevens van 307 van de 308 gemeenten in het Vlaams Gewest. Omwille van zijn heel geringe omvang en ontbrekende data werd de gemeente Herstappe niet weerhouden in de analyse. In gemeenten waar een specifieke partij niet opkwam bij de verkiezingen van 2006, werd een waarde nul toegekend.

Ten derde bevestigen de cijfers ook de hypothese omtrent de impact van het sociaal kapitaal. Hoe groter de densiteit van het aantal verenigingen in de gemeente (als benaderende indicator om het beschikbare sociale kapitaal te meten), hoe hoger ook het aandeel voorkeurstemmen bij de lokale stembuslag.

Tot slot, als we de geografische karakteristieken van de gemeenten (in termen van aantal inwoners/kiezers en bevolkingsdichtheid) in aanmerking nemen, dan registreren we opnieuw significante verbanden. Hoe meer verstedelijkt een gemeente is, hoe lager het aandeel voorkeurstemmen uitvalt.

3.2 Multivariate analyse voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2006

We stellen dus vast dat diverse gemeentelijke karakteristieken samenhangen met de mate waarin het electoraat gebruik maakt van voorkeurstemmen. Natuurlijk kunnen we ook veronderstellen dat diverse gemeentelijke karakteristieken onderling met elkaar samenhangen. Daarom is een multivariate analyse aangewezen.

Tabel 2: Multivariate regressie model voor het percentage voorkeurstemmen in 2006 (op gemeentelijk niveau)

	B	Std. error	Beta	p
Constante	114,606	28,840		,000
Socio-demografische variabelen				
Percentage 18-64-jarigen	,326	,160	,118	,042*
Percentage vrouwen	-.93,210	43,683	-,141	,034*
Aandeel sociale woningen	-3,388	7,887	-,021	,668
Politieke variabelen				
Aantal partijen dat deelnam aan de verkiezingen	-,460	,286	-,137	,109
Percentage stemmen voor CD&V-N-VA	,000	,020	,001	,989
Percentage stemmen voor Sp.a-Spirit	,008	,030	,018	,791
Percentage stemmen voor OpenVLD	-,012	,026	-,031	,641
Percentage stemmen voor Vlaams Belang	-,154	,047	-,235	,001**
Percentage stemmen voor Groen!	-,053	,063	-,044	,405
Aandeel stemmen voor lokale lijsten	1,944	2,226	,094	,383
Sociaal kapitaal				
Aantal verenigingen per 1000 inwoners	,702	,274	,147	,011*

Geografische variable				
Aantal inwoners	,000	,000	-,011	,880
Bevolkingsdichtheid	-,002	,001	-,132	,036*
Adj. R²=0.379, p < 0.001, N = 307				

* p < .05 ; ** p < .01

Deze multivariate analyse leert ons dat diverse variabelen overeind blijven. Dit is duidelijk het geval voor het aandeel vrouwen, het aandeel 18-64-jarigen, het aandeel kiezers voor het Vlaams Belang, het aantal verenigingen en de bevolkingsdichtheid. Deze conclusie stemt overeen met ons theoretisch model. Concreet betekent dit dat rekening houdend met de onderlinge samenhang van de verschillende gemeentelijke karakteristieken, deze vijf variabelen een unieke verklarende waarde hebben. Ietwat eigenaardig is dan wel dat de relatieve sterkte van lokale partijen geen noemenswaardig effect ressorteert. Dit kunnen we evenwel toeschrijven aan de samenhang van dit gemeentelijk kenmerk met andere onafhankelijke variabelen in dit model.³⁶

3.3 De effecten van de electorale hervormingen: bivariate analyses.

In dit deel van onze empirische analyse richten we ons op de impact van de electorale hervormingen. Dit doen we door het verschil in het aandeel voorkeurstemmen tussen 1994 en 2006 te modelleren: in deze tijdspanne zijn de electorale hervormingen immers doorgevoerd. Meer specifiek werd in de loop van deze periode, zoals hoger reeds aangegeven, de invloed van de voorkeurstemmen gehalveerd en naderhand gereduceerd tot een derde.

Tabel 3: Het percentage voorkeurstemmen in 1994 and 2006: gemiddelden en standaardafwijkingen

	Jaar	N	Gemiddeld	Standaardafwijking
Percentage voorkeurstemmen	1994	308	84.36	7.39
	2006	307	85.63	5.30

Zoals we kunnen afleiden uit tabel 3 zijn de algemene effecten op het gemiddeld gebruik van voorkeurstemmen niet wereldschokkend.³⁷ We merken enkel een kleine toename in het gebruik van voorkeurstemmen (van 84,36% tot 85,63%). Dit wordt bevestigd door de correlatie tussen het aandeel voorkeurstemmen in 1994 en 2006 (R=0,597).

De opmerkelijke daling van de bijhorende standaardafwijkingen tussen 1994 en 2006 suggereert evenwel dat de verschillen in het aandeel voorkeurstemmen tussen de gemeenten minder uitgesproken zijn geworden. Het is aannemelijk te stellen dat vooral in gemeenten met lage percentages voorkeurstemmen in 1994 deze groeiden over de volledige beschouwde periode, terwijl in gemeenten

³⁶ Door een te sterke samenhang tussen de onafhankelijke variabelen, kan zich het probleem van de multicollineariteit stellen. Hierbij werd rekening gehouden bij de regressieanalyse. Er stellen zich hiervoor echter geen problemen in onze analyse (de VIF-waarden waren telkens merkkelijk lager dan 10).

³⁷ Zie ook: J. ACKAERT, K. DE CEUNINCK, H. REYNAERT, K. STEYVERS en T. VALCKE, "Doen wijzigende instituties ertoe? De invloed van het gemeentekiesdecreet op de gemeenteraadsverkiezingen van 2006", *Res Publica* 2007, nr. 1, 15-33.

met hoge percentages die percentages wat zijn gestabiliseerd of zelfs lichtjes gedaald. Of dit inderdaad het geval is, komt aan bod in het volgend onderdeel van onze analyse.

De bivariate analyses in tabel 4 (m.b.t. de vergelijking 1994-2006), levert ons vaak het tegengestelde beeld op van de analyse voor 2006 (cf. tabel 1). Het wijst er op dat in gemeenten waar de percentages voorkeurstemmen reeds hoog waren, de effecten van de electorale hervormingen eerder beperkt zijn. De grootste toename vinden we in gemeenten waar het percentage voorkeurstemmen relatief laag was in 1994.

Tabel 4: Bivariate verbanden tussen kenmerken gemeenten³⁸ en het verschil in het percentage voorkeurstemmen tussen 1994 en 2006 (op niveau van de gemeente) (N = 307)

	Pearson correlatie	p
Socio-demografische variabelen		
Percentage 18-64-jarigen	-.028	0.619
Percentage -35-jarigen	.203**	0.000
Percentage 65-plussers	-.154**	0.007
Percentage 80-plussers	-.120*	0.036
Percentage vrouwen	.144*	0.011
Aandeel sociale huisvesting	.191**	0.001
Politieke variabelen		
Aantal deelnemende partijen bij verkiezingen	.228**	0.000
Percentage stemmen voor CD&V-N-VA	-.075	0.189
Percentage stemmen voor Sp.a-Spirit	-.038	0.506
Percentage stemmen voor OpenVLD	-.048	0.404
Percentage stemmen voor Vlaams Belang	.290**	0.000
Percentage stemmen voor Groen!	.189**	0.001
Percentage stemmen voor lokale partijen	.014	0.804
Sociaal kapitaal		
Aantal verenigingen per 1000 inwoners	-.238**	0.000
Geografische variabelen		
Aantal inwoners	.238**	0,000
Bevolkingsdichtheid	.369**	0.000

* p < .05 ; ** p < .01

Verder is er een negatieve correlatie tussen het aantal verenigingen en de evolutie in voorkeurstemmen. Dit betekent dat in gemeenten waarin het aantal verenigingen hoog is, het percentage voorkeurstemmen al relatief hoog is (cf. tabel 1) en dat er geen ruimte is voor een verdere grote toename. Omgekeerd, in

³⁸ Wat de achtergrondkenmerken van de gemeenten betreft, hielden we omwille van de vergelijkbaarheid met het vorige deel van de empirische analyse enkel rekening met de data anno 2006.

gemeenten met een beperkt aantal verenigingen, was het percentage voorkeurstemmen laag en is het effect van de electorale hervormingen relatief sterk.

Een uitzondering op dit globale patroon tekent zich af rond het aandeel oudere inwoners. We merken namelijk een negatieve correlatie tussen enerzijds het aandeel oudere inwoners en anderzijds zowel het aandeel voorkeurstemmen als de evolutie van dit aandeel. Mogelijkerwijze is de oudere populatie minder goed geïnformeerd over deze hervormingen of zijn ze minder vertrouwd met de praktijk van (elektronische) voorkeurstemmen.

3.4 Het effect van de electorale hervormingen: een multivariate analyse.

Hier staan we stil bij de multivariate analyse op de evolutie van het aandeel voorkeurstemmen in de periode 1994-2006.

Tabel 5: Multivariate regressie model voor de evolutie in het aandeel voorkeurstemmen tussen 1994 en 2006 (op gemeentelijk niveau, N = 307)

	B	Std. error	Beta	p
Constante	59,219	37,22		0,113
Socio-demografische variabelen				
Percentage 18-64-jarigen	-0,139	0,206	-0,045	0,501
Percentage vrouwen	-106,77	56,375	-0,143	0,059
Aandeel sociale woningen	19,768	10,179	0,107	0,053
Politieke variabelen				
Aantal partijen dat deelnam aan de verkiezingen	-0,027	0,369	-0,007	0,942
Percentage stemmen voor CD&V-N-VA	0,012	0,026	0,038	0,640
Percentage stemmen voor Sp.a-Spirit	-0,037	0,039	-0,073	0,344
Percentage stemmen voor OpenVLD	0,012	0,034	0,026	0,732
Percentage stemmen voor Vlaams Belang	0,122*	0,061	0,166	0,045
Percentage stemmen voor Groen!	0,234**	0,082	0,174	0,005
Aandeel stemmen voor lokale lijsten	3,174	2,873	0,137	0,270
Sociaal kapitaal				
Aantal verenigingen per 1000 inwoners	-0,636	0,354	-0,118	0,073
Geografische variable				
Aantal inwoners	0	0	0,06	0,483
Bevolkingsdichtheid	0,004**	0,001	0,27	0,000
Adj. R²=0.187, p < 0.001, N = 307				

* p < .05 ; ** p < .01

De bevolkingsdensiteit is met voorsprong de meest belangrijke factor voor het duiden van onze afhankelijke variabele: hoe stedelijker de gemeente, hoe groter het effect van de electorale hervormingen op de mate waarin gebruik wordt gemaakt van de voorkeurstem. Het wijst er op dat de electorale hervormingen zich het meest laten voelen in de steden. In meer rurale gemeenten zijn de veranderingen oppervlakkiger gezien het aandeel voorkeurstemmen daar al hoog lag.

Het aandeel stemmen voor de twee relatief nieuwe en kleinere partijen (Vlaams Belang en Groen!) beïnvloedt eveneens significant de evolutie in het aandeel voorkeurstemmen. Dit effect is waarschijnlijk niet alleen toe te schrijven aan de electorale hervormingen, maar kan ook geduid worden door de toenemende professionalisering en personalisering van deze partijen die meer en meer als gevestigd kunnen worden beschouwd. Ook voor deze partijen zien we dat meer en meer een aantal kopstukken op de voorgrond treden, ook en vooral tijdens verkiezingscampagnes. Daarnaast kunnen we ook de redenering van daarnet aanhouden: het zijn partijen met een relatief laag aandeel voorkeurstemmen, waardoor er op zich ook meer ruimte is voor een toename dan in andere meer traditionele partijen.

De mate waarin er vooruitgang werd geboekt in het aandeel voorkeurstemmen, is mogelijkwijze te wijten aan de beschikbare progressiemarge, i.c. een laag aandeel als uitgangspunt. Dit is meteen de reden waarom we nog een andere regressieanalyse uitvoerden met het aandeel voorkeurstemmen in 1994 als afzonderlijke verklarende waarde (zie tabel 6).

Tabel 6: Multivariate regressie model voor het verschil in aandeel voorkeurstemmen tussen 1994 en 2006, inclusief het aandeel voorkeurstemmen als onafhankelijke variabele (op gemeentelijk niveau, N = 307)

	B	Std. error	Beta	P
Constante	101,506	27,989		,000
Aandeel voorkeurstemmen 1994	-,763**	,050	-,941	,000
Socio-demografische variabelen				
Percentage 18-64-jarigen	,216	,156	,069	,168
Percentage vrouwen	-,96,417*	42,189	-,129	,023
Aandeel sociale woningen	2,089	7,705	,011	,787
Politieke variabelen				
Aantal partijen dat deelnam aan de verkiezingen	-,357	,277	-,095	,198
Percentage stemmen voor CD&V-N-VA	,003	,020	,010	,874
Percentage stemmen voor Sp.a-Spirit	-,003	,029	-,005	,929
Percentage stemmen voor OpenVLD	-,007	,025	-,015	,795
Percentage stemmen voor Vlaams Belang	-,089	,048	-,120	,063
Percentage stemmen voor Groen!	,015	,063	,011	,812
Aandeel stemmen voor lokale lijsten	2,235	2,150	,096	,300
Sociaal kapitaal				

Aantal verenigingen per 1000 inwoners	,386	,273	,072	,159
Geografische variable				
Aantal inwoners	,000	,000	,007	,918
Bevolkingsdichtheid	,000	,001	-,025	,658
Adj. R²=0.545, p < 0.001, N = 307				

* p < .05 ; ** p < .01

Indien we het aandeel voorkeurstemmen anno 1994 opnemen in ons statistisch model, verdwijnt de unieke verklarende waarde van de andere onafhankelijke variabelen (met uitzondering van het aandeel vrouwen in het electoraat). De negatieve coëfficiënt in deze multivariate analyse is een duidelijke indicatie dat de electorale hervormingen vooral een effect hebben in gemeenten waar het aandeel voorkeurstemmen al laag was. In andere gemeenten, zien we een soort van plafonneringseffect: aangezien er al een relatief hoog aandeel voorkeurstemmen werd bereikt, is een verdere toename van dit aandeel moeilijk of niet haalbaar.

4. Besluit

In verschillende Westerse landen leeft het gevoel dat democratieën die steunen op het principe van vertegenwoordiging in crisis verkeren. Als antwoord op deze crisis zochten openbare besturen naar middelen om de invloed van politieke partijen op de politieke zeggingskracht van kiezers te reduceren, o.m. door die kiezers zelf een instrumentarium aan te reiken waardoor ze een grotere greep zouden krijgen op het politiek proces. Eén van deze instrumenten was het verhogen van het gewicht van de voorkeurstem. Dit fenomeen is belangrijk omdat het bepaalt of een flexibel lijststelsel (wat de gemeenteraadsverkiezingen in België kenmerkt) al dan niet functioneert als een open lijststelsel dan wel een gesloten lijststelsel, of met andere woorden partijen dan wel kiezers de meeste grip hebben op de aanwijzing van de gekozenen.

Dit artikel zocht primo naar de kenmerken van die gemeenten in het Vlaams Gewest waar kiezers meer geneigd zijn om een beroep te doen op de voorkeurstem en secundo naar het effect van de beperking van de invloed van de lijststem zoals bepaald in het Gemeentekiesdecreet.

We stelden vier groepen kenmerken voorop die zowel het relatief aandeel voorkeurstemmen verklaren als de invloed van de kieswetgeving op dit aandeel. Die groepen verwezen per gemeente respectievelijk naar socio-demografische kenmerken, politieke eigenschappen, het volume beschikbaar sociaal kapitaal en geografische karakteristieken. De uitgevoerde analyses bevestigen inderdaad dat deze groepen van variabelen een wezenlijke betekenis hebben voor het gebruik van de voorkeurstem. De vergelijking tussen 1994 en 2006 doet wel vragen rijzen over de impact van de gewijzigde regelgeving. Die kenmerken die een positief effect ressembleren op het aandeel uitgebrachte voorkeurstemmen oefenen immers een negatieve invloed uit op de evolutie in het gebruik van de voorkeurstem tussen 1994 en 2006 en vice versa. De effecten van de devaluatie van de lijststem zijn het meest uitgesproken in verstedelijkte gemeenten en komen het minst tot uiting in die (rurale) gemeenten waar de politiek al in hoge mate gepersonaliseerd is door zichtbare en bekende lokale figuren. Het percentage voorkeurstemmen was in die gemeenten al extreem hoog (tot 90 % en meer van de kiezers bracht een voorkeurstem uit) zeker als je dit in internationaal perspectief plaatst. Eigenlijk was er in die gemeenten geen probleem en was de reductie van de devolutieve kracht van de lijststem er dus overbodig.

APPENDIX

Descriptieve parameters omtrent de variabelen die gebruikt werden in deze analyse (referentiejaar 2006, tenzij anders vermeld).

Variabelen	N	Gem.	St. afw.
Percentage voorkeurstemmen 2006	307	85,63	5,30
Percentage voorkeurstemmen 1994	308	84,36	7,39
Socio-demografische variabelen			
Percentage 18-64-jarigen	307	62.30	1.92
Percentage -35 jarigen	307	40.27	2.35
Percentage 65-plussers	307	17.52	2.21
Percentage 80-plussers	307	4.22	0.89
Percentage vrouwen	307	50.46	0.80
Aandeel sociale woningen	307	4.02	3.25
Aandeel langdurige werklozen	307	1.31	0.51
Politieke variabelen			
Aantal partijen dat deelnam aan de verkiezingen	308	4.76	1.58
Aantal partijen in gemeenteraad	308	4.15	1.07
Percentage stemmen voor CD&V-N-VA ¹	308	30.63	18.51
Percentage stemmen voor Sp.a-Spirit	308	9.72	11.77
Percentage stemmen voor OpenVLD	308	13.87	13.30
Percentage stemmen voor Vlaams Belang	308	10.55	8.07
Percentage stemmen voor Groen!	308	2.63	4.43
Aandeel stemmen voor lokale lijsten	308	34.50	25.69
Sociaal kapitaal			
Aantal verenigingen per 1000 inwoners	307	2,62	1,11
Geografische variable			
Aantal geregistreerde kiezers	308	15091.30	22746.39
Aantal raadsleden	308	23.89	6.25
Aantal inwoners	307	19696.08	31524.30
Bevolkingsdichtheid	307	521.30	448.70

¹ Deze gemiddelde percentages van de partijen zijn gebaseerd op de scores van deze partijen per gemeente. Dit maakt dat die gemiddelden niet overeenkomen met de algemene score van de partijen over de gehele regio.